

ZBIERKA KOMENIÁN ZO 17. AŽ 19. STOROČIA V ŠTUDOVNI HISTORICKÝCH TLAČÍ SLOVENSKEJ PEDAGOGICKEJ KNIŽNICI V BRATISLAVE

KATARÍNA BOKROSOVÁ

Abstrakt: Zbierka komeňán zo 17. až 19. storočia v Slovenskej pedagogickej knižnici obsahuje vzácné vydania Komenského diela, z ktorých niektoré pochádzajú zo zbierky Jána Zigmundíka (1846–1938), známeho slovenského komeňológa. Od 17. storočia sa Komenského diela tlačili pravidelne aj na území Slovenska, slovenskí pedagógovia a učenci od začiatku sa zaujímali o pedagogické a teologické diela významného pedagóga.

Kľúčové slová: Komenský, Jan Amos (1592–1670), diela, komeňologická literatúra, Slovensko.

V Slovenskej pedagogickej knižnici v Bratislave sa nachádzajú diela Jana Amosa Komenského (1592–1670) v rôznych vydaniach, niektoré tituly aj vo viacerých exemplároch. Knižnica získala tieto knižné publikácie postupne darom alebo pravidelnou kúpou aj cez antikvariáty z rôznych miest (Praha, Nitra, Bratislava). V súčasnosti prebieha zostavovanie bibliografie komeňán nachádzajúcich sa vo fondoch knižnice. Príspevok sa zaoberá zbierkou Komenského diela zo 17. až 19. storočia, ktorá je sprístupnená v Študovni historických tlačí.

Zbierka komeňán zo 17. až 19. storočia sa skladá zo 72 titulov (93 exemplárov). Rozloženie podľa jednotlivých storočí je nasledovné:

Storočie	Počet titulov
17. stor.	3
18. stor.	14
19. stor.	55
Spolu	72

Knižnica vlastní najviac vydaní z týchto diel: *Informatorium školy mateřské*, *Janua linguarum reserata aurea*, *Labyrint světa a ráj srdce* a *Orbis pictus*. Rozloženie niektorých diel podľa názvu a roku vydania je nasledovné:

Názov diela	Roky vydania								
<i>Didaktika, to jest...</i>	1849	1871	1872	1875					
<i>Didaktika veliká</i>	1876	1883	1892						
<i>Hyst. o těžkých protivěn. církve</i>	1756	1844							
<i>Informatorium školy mateřské</i>	1858	1873	1884	1892	1898				

<i>Labyrinth světa a ráj srdce</i>	1757	1809	1848	1862	1871	1879	1887	1892	
<i>Janua linguarum</i>	1666	1676	1724	1805	1880				
<i>Orbis pictus</i>	1769	1780	1782	1792	1798	1833	1883	1896	1896
<i>Praxis pietatis</i>	1754	1786	1800						
<i>Přemyšl. o dokon. křesť.</i>	1843	1864	1896						
<i>Umění kazatelské</i>	1823	1872	1894						

Najviac kníh pochádza z pražských vydavateľstiev a tlačiarň z druhej polovice 19. storočia. Najzaujímavejšie sú vydania zo 17. storočia, z ktorých dve knihy vyšli ešte počas života Komenského. Z hľadiska dejín slovenskej knižnej kultúry a staršej slovenskej komeniológie sú vzácne tie tituly, ktoré sa tlačili na území Slovenska.

Podľa miesta a roku vydania má zbierka nasledovné rozloženie:

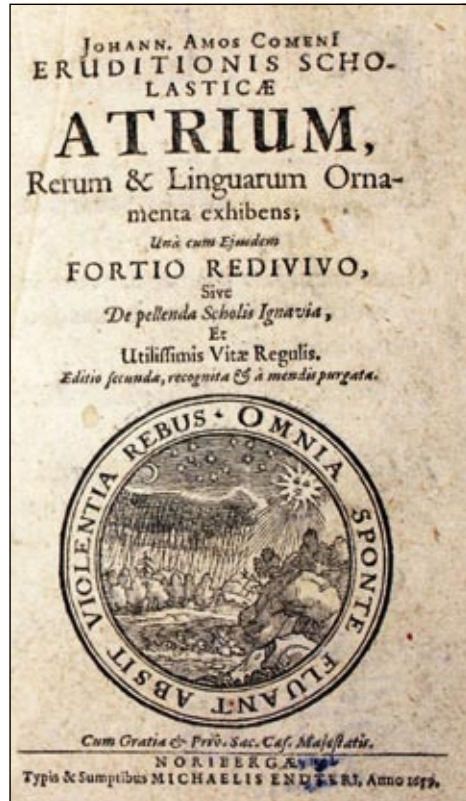
Podľa miesta vyd.	Roky vydania								
Békešská Čaba	1896								
Berlín	1754	1757 – 3x	1782						
Bratislava	1792	1798							
Brno	1887								
Budapešť (Pešť)	1791	1843							
Drážďany	1800								
Hřiberk	1844								
Hradec Králové	1848	1833	1883						
Král. Vinohrady	1894								
Langensalza	1875	1888	1898						
Levoča	1724								
Lipsko	1666								
Norimberg	1659	1769	1780						
Praha	1786	1805	1809	1823	1842	1849	1858		
	1862	1864	1871 – 2x	1872 – 2x	1873	1874 – 2x	1875 – 2x		
	1876	1879 – 2x	1880	1884	1891	1892 – 2x	1893 – 4x		
	1894	1896 – 2x	1897	1898 – 2x					
Ružomberok	1892	1895							
Rychnov n. Kn.	1881	1883	1892 – 2x						
Viedeň	1792	1876	1896						
Ženeva	1676								

Najstaršia kniha zo zbierky je *Eruditionis Scholasticae Atrium, rerum & linguarum ornamenta exhibens*,¹ ktorú vytlačili v Norimbergu v roku 1659 v tlačiarni Michaela Endtera. *Atrium* je tretia časť z učebníc pre vyučovanie latinčiny, ktoré Komenský počas pobytu v Šarišskom Potoku napísal pre tunajšie školské triedy. Tretia časť vyšla iba v latinčine a slúžila na osvojovanie vyberanejšieho latinského štýlu. *Atrium* nebola taká populárna, ako prvé dve časti *Eruditionis Scholasticae*, pred norimberským vydaním bola vytlačená v roku 1652 v Šarišskom Potoku a v roku 1657 vo Frankfurte.

Ďalšie vydanie zo 17. storočia je dvojjazyčná latinsko-nemecká učebnica *Janua linguarum reserata aurea*,² vytlačená v Lipsku v roku 1666. Obsahuje paralelný dvojjazyčný latinsko-nemecký predslov, index kapitol, register slov v latinčine a v nemčine. Je jedno z viacerých dvojjazyčných nemeckých vydaní (1633, 1634, 1635, 1640, 1654, 1661, 1666) vytlačených vo vydavateľstve Gottfrieda Grosseho a neskôr jeho syna Johanna Grosseho.

Janua linguarum reserata aurea so svojim novátorským duchom v oblasti metodiky a modernejšou obsahovou náplňou bola veľmi obľúbenou učebnicou latinčiny v 17. storočí v západoeurópskych krajinách ako Nemecko, Anglicko, Holandsko alebo Dánsko. Najviac dvojjazyčných vydaní vzniklo v nemeckých mestách (Lipso, Hamburg, Frankfurt nad Mohanom, Kolín, Berlín) a v Londýne.³ Okrem dvojjazyčných sa často tlačili aj trojjazyčné v rôznych jazykových variáciách, niekedy aj štvorjazyčné, zriedkavejšie v piatich jazykoch (Frankfurt, 1644, 1661; Amsterdam, 1662). V knižnici sa nachádza pomerne rozsiahle a typograficky náročnejšie ženevské vydanie *Januy* z roku 1676, ktoré je štvorjazyčné (latinsko-nemecko-francúzsko-talianske). Má dvojfarebný titulný list so signetom tlačiara, krátky úvod typografa, index titulov v latinčine, na konci knihy sa nachádzajú registre slov v štyroch jazykoch.⁴

Z hľadiska dejín slovenskej typografie a vydávania učebníc v 17. a 18. storočí sú zaujímavé tie vydania *Januy*, ktoré sa tlačili na území Slovenska. Najviac ich vyšlo v Levoči v tlačiarni Vavrinca Brewera (1624–1664) a po jeho smrti u jeho syna Samuela Brewera (1665–1699). Levočská tlačiareň mala v 17. storočí vysokú úroveň a vyrovnala sa vtedajším nemeckým

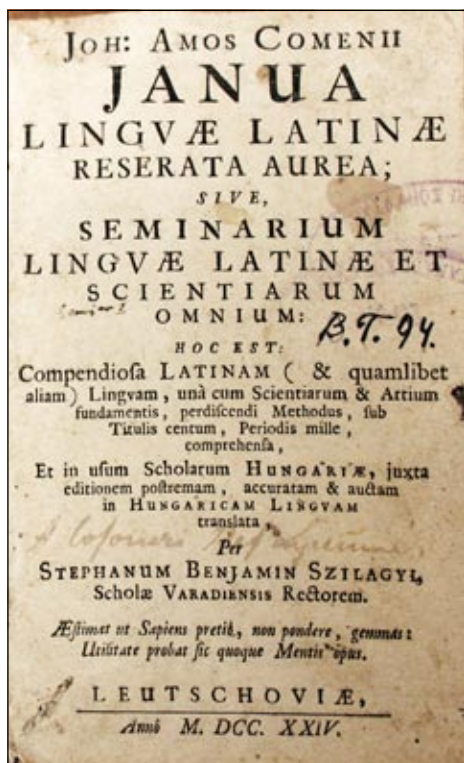
Obrázok č. 1: Komenského *Atrium* z roku 1659.

1 KOMENSKÝ, J. A. J. A. *Comenii Eruditionis Scholasticae Atrium, Rerum & Linguarum...* Noribergae: Typis & Sumptibus Michaelis Endteri, 1659.

2 KOMENSKÝ, J. A. J. A. *Comenii Janua linguarum reserata aurea ...* Lipsiae: Johannis Grossi et Soci, 1666.

3 URBÁNKOVÁ, E. *Soupis děl J. A. Komenského v československých knihovnách, archivech a museích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959.

4 KOMENSKÝ, J. A. J. A. *Comenii Janua Aerea Reserata qvatvor lingvarvm, ... Latinam, Germanicam, Gallicam et Italicam Linguam...* Genevae, 1676.

Obrázok č. 2: Levočské vydanie Januy z roku 1724.

1780, 1783, 1788, 1792, pre české gymnáziá vydania aj v českom jazyku v rokoch 1778 a 1779, vytlačené u vienského tlačiara a knihkupca Johanna Thomasa, šľachtica z Trattner.⁷ Text vo vienskom vydaní je oproti pôvodnému *Orbis pictus* čiastočne revidovaný a skrátený zo 150 kapitol na 82, chýba aj živá abeceda. V skratenej verzii sú vynechané kapitoly s náboženským obsahom, niektoré kapitoly z prírodovedy, mnohé remeslá, teda tie kapitoly, ktoré už nezodpovedali vedeckým poznatkom 18. storočia.⁸ Učebnica slúžila pre vyučovanie latinčiny pre mladších žiakov. Knihnica vlastní dvojjazyčné (latinsko-nemecké) vienské vydanie z roku 1792⁹ a štvorjazyčné (latinsko-nemecko-maďarsko-české) bratislavské vydanie z roku 1798 z tlačiarnie Šimona Petra Webera.¹⁰ V tom istom roku vyšla u Webera aj trojjazyčná (latinsko-nemecko-maďarská) verzia, ďalšie vydania pokračovali v roku 1806, 1820, 1831.

Orbis pictus bola postupom času mnohokrát prepracovaná alebo doplnená podľa nových vedeckých objavov a teórií a prispôbená novým školským nariadeniam a učebným osnovám.

a holandským tlačiarniam.⁵ Zachovaný exemplár je latinsko-maďarské vydanie z roku 1724, ktorá má pomerne jednoduché tlačiarenské prevedenie, predslvo je iba v latinskom jazyku, obsahuje dvojjazyčný index kapitol a abecedne zoradený zoznam kapitol v latinskom a maďarskom jazyku. V Brewerovej tlačiarňi vyšli aj latinsko-nemecké vydania Januy (1644, 1645, 1655, 1658) a Vestibulum v dvojjazyčnom (1649, 1703) a v štvorjazyčnom prevedení (1648, 1655, 1702, 1722). Väčší počet levočských vydaní svedčí o tom, že obidve Komenského učebnice latinčiny používali na území Slovenska hlavne na evanjelických školách.

V roku 1685 vychádza v Brewerovskej tlačiarňi popri trojjazyčnej (latinsko-nemecko-maďarskej) verzii aj štvorjazyčná (latinsko-nemecko-maďarsko-česká) učebnica *Orbis pictus*, ktorú knižnica vlastní iba vo faksimilovom vydaní.⁶ V 70-tych rokoch 18. storočia na základe školského nariadenia začínali používať *Orbis pictus* ako bežnú učebnicu aj na katolíckych školách v rakúskych a uhorských krajinách. O tom svedčia aj latinsko-nemecké vydania z roku 1776, 1777, 1778,

5 VALACH, J. *Staré tlačiarne a tlačiari na Slovensku*. Martin: Matica slovenska, 1987, s. 135–141.

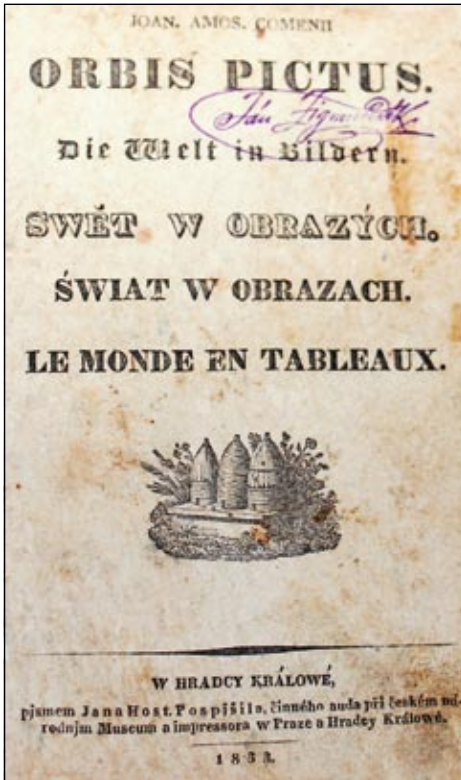
6 KOMENSKÝ, J. A. *Orbis sensualium pictus quadrilinguis*. Bratislava – Praha: SPK, 1959.

7 *Veškerých spisů J. A. Komenského. Sv. X. (8.)*. *Orbis pictus*. Předmluva od H. Jarníka. Brno: Ústř. spolek Jednot učít. na Moravě, 1929, s. 47.

8 BEČKOVÁ, M. Slovenská a česká vydání Komenského Orbisu. In: HRNČIAR, P. a kol. (eds.). *J. A. Komenský a slovenská kultúra*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1993, s. 252.

9 KOMENSKÝ, J. A. *Orbis pictus=Die Welt in Bildern...* Wien: Johann Thomas Edlen von Trattner, 1792.

10 KOMENSKÝ, J. A. *Orbis pictus in hungaricum, germanicum et slavicum translatus et hic ibive emendatus...* = *Swět namalovaný, do uherské, německé a slowenské řeči přeložen, a misty ponaprawen*. Pozsony: Wéber Simon Péter, 1798.

Obrázok č. 3: *Orbis pictus* z roku 1833 zo zbierky Jána Zigmundíka.

Obrázok č. 4.: *Oratio* z roku 1791 v Tešedíkovom vydaní.

Prepracované je aj norimberské latinsko-nemecké vydanie z roku 1780 (1. časť), ktoré je v druhej časti (2. časť z roku 1769) doplnené rôznymi remeslami. Tieto exempláre patrili podľa posesorských údajov do zbierky komenián známeho slovenského pedagóga, publicistu, prekladateľa a zberateľa Komenského diela Jána Zigmundíka (1846–1938). Do Zigmundíkovej zbierky patrilo aj päťjazyčné (latinsko-nemecko-česko-poľsko-francúzské) vydanie *Orbis pictus* z roku 1833, vytlačené v Hradci Králové u J. H. Pospíšila, ako aj *Janua linguarum* z roku 1805, vydané v Prahe Karlom Ignátzom Thámom. Všetky spomínané knihy zo zbierky Zigmundíka kúpila knižnica v 60-tych rokoch 20. storočia cez antikvariát. V roku 1891 v dvojčíslu 1.–2. slovenského pedagogického časopisu *Dom a škola* zverejnil Zigmundík prosbu, v ktorej vyzýval čitateľov, že keď vlastní nejaké dielo od Komenského v tlačenej forme alebo v rukopise v akejkoľvek reči, aby „na dopisnicu“ napísali úplný titul a poslali mu do Pezinka, poprípade aj napísali, či sú ochotní dielo aj prepustiť alebo predať.¹¹ O výsledku jeho prosby referuje ten istý rok v dvojčíslu 7.–8., v ktorom s poľutovaním oznamuje, že na výzvu reagovali iba Ľudovít Rizner (1849–1913), Terézia Vansová (1857–1942) a Ján Miloslav Hodža (1856–1941). V tom istom článku Zigmundík pripojil aj zoznam 38 vydaní Komenského diela, ktoré sám vlastnil.¹² V zozname nájdeme aj tie exempláre, ktoré sa nachádzajú v knižnici.

¹¹ ZIGMUNDÍK, J. Celý vzdelaný svet ide sláviť 300-ročnú pamiatku Slováka. *Dom a škola*, 1891, roč. VII, č. 1–2, s. 15.

¹² ZIGMUNDÍK, J. Výsledok mojej prosby ku ct. slov. obecnstvu ohľadom Komenského spisov. *Dom a škola*, 1891, roč. VII, č. 1–2, s. 206–211.

Z rôznych prepracovaných vydaní *Orbis pictus* môžeme spomenúť aj impozantné štvorjazyčné (latinsko-česko-nemecko-francúzské) pražské vydanie od Jana Pospíšila z roku 1883. Na frontispice sa nachádza portrét Komenského, vlepene obrázky pri jednotlivých kapitolách sú farebné, text je zmodernizovaný a doplnený vynálezmi a predmetmi, ktoré odzrkadľujú dobu z konca 19. storočia.¹³

Z hľadiska slovenskej komeniologickej literatúry sa koniec 18. a začiatok 19. storočia vyznačoval zvýšeným počtom vydaní Komenského diel. K blížiacemu sa 200. výročiu Komenského narodenia vydal v roku 1791 evanjelický kňaz, pedagóg a polyhistor Samuel Tešedík (1742–1820) v peštianskej tlačiarňi Mathiasa Trattnera reedíciu spisu *Oratio de cultura ingeniorum*. Ku známej vstupnej reči na blatnopotockej škole pripojil aj výňatky zo spisu *Fortius redivivus, sive De pellenda Scholis Ignavia*, ktorý vybral z norimberského vydania *Eruditionis Scholasticae Atrium*.¹⁴ U Trattnera-Károlyiho v Pešti v roku 1843 vychádza aj ďalší Komenského spis pod názvom *Přemyslowánj o dokonalosti křesťanské*, vydaný pedagógom, vydavateľom a osvetovým pracovníkom Jánom Kadavým (1810–1883), ktorý na konci spisu pripojil aj krátky životopis Komenského.¹⁵

Od konca 18. storočia sa stala Bratislava významným vydavateľským miestom Komenského diel. Bol tu značný záujem o náboženské spisy Komenského v českom jazyku. Približne v rokoch 1792–1801 vyšla v Bratislave u Jána Schauffa Komenského modlitebná knižka *Každodennj Modlitby Křesťanské*, ku ktorému je pripojené aj *Renuntiatio Mundi to gest: Wýhobst Swětu*.¹⁶

Významná je aj vydavateľská a prekladateľská činnosť Karla Salvu (1849–1913), ktorý v rokoch 1888–1909 prevádzkoval tlačiareň a vydavateľstvo v Ružomberku. V roku 1892 vydal k 300. výročiu narodenia Komenského *Informatorium školy materskej*, ktorý pod pseudonymom Slavo Čebratský sám preložil do slovenčiny. Na začiatku publikácie sa nachádza portrét Komenského a oslavná báseň venovaná k 300. výročiu jeho narodenia od Karla Salvu, štvorstranový úvod a krátky životopis Komenského. Ďalšie významné vydanie Komenského diela z ružomerskej tlačiarne je *Spicilegium Didacticum...* z roku 1895. Dielo patrí medzi posledné didaktické diela Komenského, ktoré bolo prvýkrát vytlačené v Amsterdame v roku 1680. V úvode sa zakladateľ modernej slovenskej komeniológie Ján Kvačala (1862–1934) zmieňuje o tom, že spis bol vytlačený v 100 exemplároch a bol celkom zabudnutý. Kvačala našiel jeden exemplár v petrohradskej knižnici, kde zaobstaral jeho odpis a teraz ho znovu vydáva.¹⁷

Okrem knižných publikácií Salva vydával aj časopisy, medzi inými aj pedagogický časopis *Dom a škola* (1888–1897), v ktorom zverejnil niekoľko článkov o Komenskom od slovenských a českých vedcov a pedagógov, o jeho dielach a o jubilejných oslavách k 300. výročiu jeho narodenia.

V Turčianskom Sv. Martine vychádza v roku 1892 malá 27 stranová publikácia, venovaná 300. výročiu narodenia Komenského, ktorá obsahuje program pamiatkovej oslavy, rozsiahlu báseň P. O. Hviezdoslava s názvom *Ján Amos Komenský*, prednášku Zigmundíka pod názvom

13 KOMENSKÝ, J. A. J. A. *Comenii Orbis pictus = Svět v obrazích = Die Welt in Bildern = Le monde en tableyux*. Reginae Hrad.: Joannis Pospíšil, 1883.

14 KOMENSKÝ, J. A. J. A. *Comenii Oratio de cultura ingeniorum...* Pesthini: Typis Mathiae Trattner, 1791.

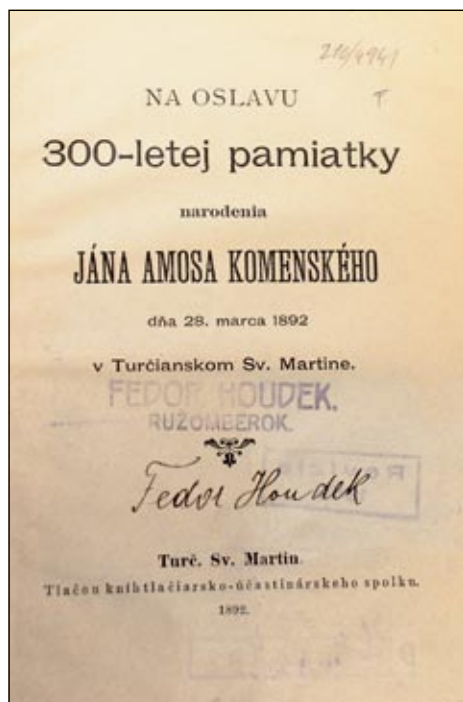
15 KOMENSKÝ, J. A. *Přemyslowánj o Dokonalosti křesťanské, ...* W Pessti: Trattner-Károlyi, 1843.

16 KARŠAI, F. *Ján Amos Komenský a Slovensko*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1970, s. 255–256.

17 KOMENSKÝ, J. A. J. A. *Comenii Spicilegium Didacticum artium discendi...* Rosenbergae: Typis Caroli Salva, 1895.

Život a význam J. A. Komenského, ako aj básneň *Apotheosa* od S. H. Vajanského venovanú tiež Komenskému.¹⁸

Zbierka komenián zo 17. až 19. storočia je sústredená v Študovni historických tlačí Slovenskej pedagogickej knižnice, v rámci tematických výstav bola od 19. 3. do 30. 6. 2014 predstavená aj osobitne. Zaujímavá zbierka slúži hlavne na vedecké účely a na prezentáciu počas návštev historického fondu.

Obrázok č. 5: Publikácia venovaná 300. výr. narodenia Komenského

COLLECTION OF COMENIUS WORKS FROM THE 17TH TO THE 19TH CENTURY IN THE STUDY HALL OF OLD PRINTS OF THE SLOVAK PEDAGOGIC LIBRARY IN BRATISLAVA

Summary: Collection of Comenius works from the 17th to the 19th century in the Slovak Pedagogic Library contains interesting editions of his works. Some of them come from the collection of Ján Zigmundík (1846–1938), important expert on early slovak comeniology. From the 17th century on Comenius Works are regularly printed also in the territory of Slovakia. Slovak educators and scholars from the beginning interested in the educational and theological works of Comenius.

Key words: Komenský, Jan Amos (1592–1670), works, slovak comeniology, Slovakia.

Mgr. Katarína Bokrosová (*1960)

Odborná pracovníčka vedeckej knižnice zameranej na oblasť výchovy a vzdelávania, zaoberá sa aj historickými knihami hlavne z oblasti pedagogiky a publikuje odborné články. Pravidelne zorganizuje tematické výstavy historických kníh v Študovni starých tlačí Slovenskej pedagogickej knižnice v Bratislave a poskytuje odborné konzultácie z oblasti staršej pedagogickej literatúry.

¹⁸ Na oslavu 300-letej pamiatky narodenia J. A. Komenského... Turč. Sv. Martin: Knihtlač.-účasť. spolok, 1892.